

Over ouderstages, of: de maatschappelijke logica van een jeugdbeschermingssysteem

MARIA BOUVERNE-DE
BIE & RUDI ROOSE*

1. INLEIDING

Zowel burgerrechtelijk als overeenkomstig het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind zijn de ouders de eerste verantwoordelijken voor de opvoeding van het kind. De erkenning van de primaire opvoedingsverantwoordelijkheid van de ouders houdt in de Westerse pedagogische traditie de aanname in dat overheidstussenkomst in de opvoeding *subsidiar* is: interventies in de opvoeding zijn (slechts) aangewezen wanneer de ouders hun verantwoordelijkheid niet of onvoldoende (kunnen) opnemen.¹ In het verlengde van deze aanname is enerzijds terughoudendheid vereist wat betreft directe tussenkomsten in gezinnen, en anderzijds pro-activiteit wat betreft de preventie en curatie van problematische opvoedingssituaties. De relatie tussen kinderen, ouders en de staat wordt aldus gevat in een normatief referentiekader, waarbij in een uiterste consequentie de stelling verdedigd wordt dat de staat ervoor moet zorgen dat kinderen 'goede ouders' hebben, die zich ten volle kwijten van hun opvoedingstaak.² De lezing van dit subsidiariteitsbeginsel moet gerelateerd worden aan de maatschappelijke context waarbinnen de relatie tussen overheid, ouders en kinderen vorm krijgt. De pedagogische en de sociaal politieke discussie zijn in dit licht inherent met elkaar verbonden. In de sociaal politieke context van de vroege twintigste eeuw werd de overheidstussenkomst inzake de opvoeding gezien als een controle op de uitoefening van het ouderlijk gezag. Met de ontwikkeling van de verzorgingsstaat werd de overheidstussenkomst gedefinieerd van een controlerende naar een ondersteunende tussenkomst: de jeugdbeschermingswet van 1965 stelde de opvoedingsbijstand centraal. Met de decreten bijzondere jeugdbijstand werd uitdrukkelijk gesteld dat een 'problematische opvoedingssituatie' verwijst naar een feitelijke situatie en dat "elke schuldnotie, bijvoorbeeld ten aanzien van de ouders, hier afwezig is".³ Actueel wordt in de integrale jeugdhulpverlening de nadruk gelegd op een emancipatorische benadering, terwijl in het ontwerp tot hervorming van de jeugdbeschermingswet van 1965 de mogelijke sanctionering voorzien wordt van ouders die hun verantwoordelijkheid niet zouden opnemen. Ook de zowel op stedelijk als op gemeenschapsniveau vooropgestelde nood tot 'sanctionering' van ouders van spijbelende leerlingen wijst op een veeleer controlerende dan ondersteunende opstelling.

In deze bijdrage gaan we in op de ogenschijnlijke tegenstrijdigheid tussen een emancipatorische en een sanctionerende benadering. Beide benaderingen kunnen gezien worden als een uiting van dezelfde maatschappelijke ontwikkelingen, waarbij de nadruk ligt op individuele rechten en de individuele verantwoordelijkheid om deze rechten te realiseren. Het samengaan van een 'opvoedingsondersteunende' en een sanctionerende benadering is dan terug te brengen tot de (historische) gedachte dat het doel van de opvoeding ligt in de ontplooiing van het kind, en dat deze ontplooiing best kan gerealiseerd worden door een disciplinerende van de ouders.

2. 1912: BESCHERMING VAN KINDEREN TEGEN HUN 'ONWAARDIGE' OUDERS

Eén van de uitgangspunten van de kinderbeschermingswet van 15 mei 1912 was de bescherming van kinderen tegen hun 'onwaardige' ouders. Een centrale maatstaf hiervoor was de al dan niet aansluiting van opvoedingssituaties bij het burgerlijke gezinsmodel. In dit model werd het gezin omschreven als een 'thuis' onderscheiden van de publieke sfeer. Het model ging uit van een specifieke taak- en rolverdeling tussen man en vrouw, en tussen ouders en kinderen; opvoeding was een private aangelegenheid. De kwaliteit van de gezinsopvoeding werd niet verbonden met het feitelijk handelen van de ouders, maar met de kenmerken van het gezin als samenlevingsvorm; een 'goed gezinsleven' werd aan de ouders opgelegd als een pedagogische norm. De kinderbescherming fungeerde als een controle op het naleven van deze norm.

De opvoeding van de kinderen werd met dit model niet enkel sterk geprivatiseerd, maar ook geproblematiseerd: indien de kinderen later het 'verkeerde pad' opgingen, werd dit gezien als de 'schuld' van de ouders.⁴ Wanneer ouders zich de burgerlijke opvattingen over gezin en opvoeding niet wilden eigen maken en/of niet konden realiseren, riskeerden zij 'beschermingsmaatregelen' die tot in de kern van de gezinsstructuur konden doordringen. Niet alleen het veranderen van gezinnen naar burgerlijk model was daarbij het doelwit, doch tevens de sociaal politieke omslag naar een preventief sociaal beleid: het opzet was om door bevordering van onderwijs en werkverschaffing en door sociale acties ten behoeve van kinderen, preventief op te treden tegen mogelijke delinquentie. Het burgerlijke gezinsmodel dat mede via de kinderbescherming als dominant model geïntroduceerd werd, duidde op een dubbel gegeven: het ging om een concept dat maatschappelijke problemen vatbaar maakte voor politieke interventies, waardoor deze problemen beheersbaar werden, én om het ontwerpen en legitimeren van een apparaat dat die interventies kon dragen. Controle en zorg slo ten in deze benadering op elkaar aan: waar de overheid probeerde sociale problemen beheersbaar te maken, werd zij hierin bijgestaan door moraliserende acties vanuit particuliere initiatieven, die via het centraal gestelde preventiebegrip, een enorme reikwijdte kregen.⁵

De kinderbeschermingswet van 1912 was aldus gericht op de ondersteuning van een bepaald *gezinsmodel* waarvan werd aangenomen dat het in zich alle waarborgen bevatte voor een goede opvoeding.⁶ De kinderbescherming sanctioneerde van dit model afwijkende patronen; het feitelijk handelen van de ouders was hierbij ondergeschikt aan het geloof in het (burgerlijke) gezin op zich.⁷

3. HET GEZIN IN DE JEUGDBESCHERMINGSWET VAN 1965

De jeugdbeschermingswet van 1965 stelt het 'primaat van het gezin' voorop. Het streven was opvoedingsbijstand te bieden aan gezinnen, derwijze dat een uithuisplaatsing van kinderen vermeden kon worden. Om dit streefdoel te realiseren en om een dwangmatig optreden ten aanzien van gezinnen te vermijden, werd de sociale bescherming ingevoerd; deze sociale bescherming werd gezien als preventief ten aanzien van de gerechtelijke jeugdbescherming. Ofschoon de benadering van gezinnen in de jeugdbeschermingswet van 1965 in dit opzicht sterk verschilt van deze van de kinderbeschermingswet van 1912, zijn de uitgangspunten van de wet van 1965 niettemin vergelijkbaar met deze van de wet van 1912.

De wet van 1965 radicaliseerde de in de wet van 1912 besloten preventieve benadering. De opvoedingsbijstand in de wet van 1965 was niet gericht op de ondersteuning van het gezin op zich, maar op het gezin in functie van een wenselijke opvoeding. Het gezinswelzijn werd gezien als een *intermediair welzijn*: een instrument om de kinderen een goede opvoeding te geven.⁸ De hulpaanvaarding door de ouders moest gerealiseerd worden via 'overreding' en, indien dit niet lukte, 'verplicht' worden gesteld. De mogelijke doorverwijzing van de sociale bescherming naar de gerechtelijke bescherming gaf uitdrukking aan deze logica. Een verschil met de vroegere kinderbescherming lag hierin dat, in de context van een individualiserende samenleving, niet uitgegaan werd van het *opleggen* van een bepaald opvoedingsmodel, doch dat ouders geacht werden mee te werken aan een sociaal wenselijke opvoeding.⁹ De *participatie* van ouders werd een *methodisch principe*: een eventuele non-participatie werd als negatief aangerekend. De 'opvoedingsbijstand' sloot in de praktijk niet uit dat ouders in de kou bleven staan: ze werden aangesproken op de realisatie van een 'goede opvoeding', doch de criteria voor deze 'goede' opvoeding werden overwegend buiten hen om bepaald. De herhaalde kritieken op de jeugdbescherming vanwege gezinnen die in armoede leven zijn mede in dit licht te begrijpen.¹⁰ Deze kritieken zijn echter niet beperkt tot arme gezinnen. Ook niet-arme ouders voelen zich niet altijd erkend in hun ouderschap in relatie tot de hulpverlening.¹¹ De inbouw van de voorwaarde dat de hulp door ouders 'gevraagd of aanvaard' moet zijn betekende aldus niet dat ook een verplichting gecreëerd werd om ouders te erkennen in hun opvattingen over de opvoeding van hun kinderen.

Eveneens vergelijkbaar met de wet van 1912 is de privatisering van de gezinsopvoeding: de sociale bescherming werd gezien als een residuele tussenkomst, enkel voor die ouders die hulp nodig hadden om hun kinderen de maatschappelijk gewenste opvoeding te geven. Opvoedingsbijstand werd geboden in het perspectief van het aanspreken van ouders op hun verantwoordelijkheid; in deze 'top down'-strategie werd de opvoedingsinterventie gestuurd vanuit sociaal wetenschappelijke inzichten over de ontwikkeling van kinderen en de hiermee verbonden vereisten inzake de (gezins)opvoeding. De nadruk lag op de ouderrol als een *sociale functie*: ouders moesten hun kinderen opvoeden als individuen en als leden van de gemeenschap. De jeugdbescherming werd gezien als een instituut gericht op de activering van deze opvoedingsverantwoordelijkheid van de ouders. Illustratief in dit verband is dat de wet op de jeugdbescherming van 8 april 1965 de bevoegdheid van de jeugdrechter uitbreidde tot alle vlakken van de jeugdbescherming, inclusief een aantal burgerrechtelijke bevoegdheden.¹²

Vergelijkbaar met de wet van 1912 is tenslotte de uitkomst van de wet van 1965: ook de wet van 1965 leidde tot zowel een toenemend als selectief interventionisme in gezinnen, waarbij vooral gezinnen uit lagere sociale lagen kwetsbaar bleken voor jeugdbeschermingsinterventies.¹³ Een mogelijke verklaring hiervoor ligt paradoxaal in de 'gezinsgerichtheid' van de jeugdbeschermingswet van 1965. De gedragswetenschappelijke inzichten waarop deze gezinsgerichtheid gebaseerd werd, werden overwegend ontwikkeld vanuit de aandacht voor 'problemen' in gezinnen; van daaruit vestigden zij de aandacht op 'tekorten' in het gezinsfunctioneren, en op de nefaste gevolgen voor de kinderen om op te groeien in 'ontrederde gezinnen'.¹⁴ Het pedagogisch aanbod werd in deze gedachtegang buiten de gezinscontext geplaatst: het ging om een *gezinsinterventie* als een (corrigerende) *aanvulling* op het gezinsfunctioneren. Bovendien veranderde ook het gezinsbeleid vanaf midden de jaren zestig van karakter: van een beleid

gericht op de versterking van de economische positie van vooral grote gezinnen werd het gezinsbeleid een onderdeel van het welzijnsbeleid.¹⁵ In de verschuiving naar een welzijnsbeleid werd de kwaliteit van de opvoedingsrelaties binnen het gezin werd een beleidsaandachtspunt, gekoppeld aan voorzieningen inzake opvoedingsondersteuning. De jeugdbeschermingswet van 1965, met de hierin gelegde klemtonen op hulp bij de opvoeding, en op de vrijwillige medewerking van de ouders aan de sociale jeugdbescherming, gaf uitdrukking aan deze verschuiving. Zoals ook in het algemeen welzijnswerk, ging de gezinsgerichtheid van de jeugdbescherming gepaard met een differentiatie van werkvormen. Ondersteuning van gezinnen kon op die wijze deskundiger gebeuren; tegelijk werd de kwetsbaarheid van gezinnen voor een negatieve appreciatie van de kwaliteit van de gezinsrelaties en - hierbij aansluitend - de gezinsopvoeding groter.

Een versterkende factor voor deze kwetsbaarheid vormde de nadruk op de rechten van het kind. De nadruk op het recht van kinderen op individuele ontplooiing ging gepaard met een grotere culpabilisering van ouders die de voorwaarden voor deze ontplooiing niet konden realiseren, en niet zelf op zoek gingen naar de geschikte ondersteuning terzake. De incompetentie van de ouders werd niet enkel gesitueerd in het gebrek aan opvoedkundige vaardigheden, maar evenzeer in het niet willen of kunnen spontaan beroep doen op algemene jeugdzorg of de sociale jeugdbescherming. Dwang werd nodig geacht voor die ouders die geen probleembesef aangeven, vanuit de - nog steeds veel voorkomende - veronderstelling dat 'wie het minst hulp vraagt ze het meeste nodig heeft'.

4. PROBLEMATISCHE OPVOEDINGSSITUATIES EN VRAAGGERICHTE HULP

In de Vlaamse decreten inzake bijzondere jeugdbijstand wordt de in de wet van 1965 centraal staande notie 'kind in gevaar' vervangen door de notie 'problematische opvoedingssituatie'. Beide noties zijn feitelijk zeer vergelijkbaar.¹⁶ De decreten bijzondere jeugdbijstand vertrekken echter vanuit een offensiever uitgangspunt: het gaat om de ondersteuning van de ontplooiingskansen van de minderjarige; telkens wanneer deze ontplooiingskansen in het gedrang komen is er sprake van een problematische opvoedingssituatie. De decreetgever van 1985 wil elke schuldnotie ten aanzien van de ouders vermijden, en stelt daarom de 'ontplooiingskansen van de minderjarige' centraal.¹⁷

In de ontwikkeling naar een 'vraaggerichte hulpverlening' in het kader van de integrale jeugdhulpverlening wordt het begrip 'problematische opvoedingssituatie' verlaten, in die zin dat niet de 'ernst' van de probleemsituatie, maar wel de afstemming tussen de 'vraag' van de 'cliënt' (ouders en/of minderjarige) en het 'aanbod' van hulpverlening bepalend is voor de inzet van een concreet hulpaanbod. Hiermee wordt een mechanisme doorbroken in de verantwoording van tussenkomsten van de bijzondere jeugdbijstand: in plaats van de verwijzing naar een 'problematische opvoedingssituatie' wordt voor de legitimering van de tussenkomst verwezen naar de 'maatschappelijke kost' die besloten ligt in een hulpaanbod; het uitgangspunt is dat vermeden moet worden dat deze kost, zowel in hoofde van de betrokken ouders en kinderen als in hoofde van de samenleving onverantwoord hoog oploopt.¹⁸ De afweging van deze 'maatschappelijke kost' is echter een interpretatieproces en aldus vergelijkbaar met de benoeming van een opvoedingssituatie als al dan niet problematisch. Zowel in de bijzondere jeugdbijstand, zoals uitgetekend in de Vlaamse decreten terzake, als in de ontwikkelingen

naar een integrale jeugdhulpverlening, blijft het uitgangspunt dat de jeugdhulpverlening geen structureel ondersteuningsaanbod naar ouders en kinderen omvat. Het betreft een residueel stelsel dat enkel in specifieke situaties ingezet wordt: 'het gaat immers om hulp in bijzondere situaties, waar de aard van de hulp van belang is om een goede ontwikkeling te garanderen van betrokken jongeren en hun gezin in hun omgevingscontext'.¹⁹ Vanuit deze residuele benadering wordt gezocht naar criteria die de inzet van hulpverlening verantwoorden. De ontwikkeling van deze criteria gebeurt, precies omdat het om *algemene* criteria moet gaan, op basis van een aan de betrokken ouders en kinderen externe diagnosestelling. Deze diagnosestelling berust in de decreten bijzondere jeugdbijstand bij de hulpverleningsvoorzieningen en het Comité Bijzondere Jeugdzorg. In de integrale jeugdhulpverlening berust deze bij hulpverleningsvoorzieningen en de 'toegangspoort' van de 'vrij toegankelijke' naar de 'niet-vrij toegankelijke' hulpverlening. Deze externe diagnosestelling vormt de kern van het onderscheid tussen 'gewone' en 'problematische' opvoedingssituaties, en van het onderscheid tussen 'ouders en kinderen' en 'hulpvragers'. Zowel een 'problematische opvoedingssituatie' als een 'vraaggerichte hulp' zijn *institutionele* omschrijvingen: het is de inzet van een bepaald soort hulp die het onderscheid maakt tussen een 'gewone' en een 'problematische' opvoedingssituatie, c.q. vorm geeft aan de 'vraag' van ouders en kinderen om hulp te krijgen. Deze 'diagnose'stelling is geen neutraal gegeven, maar een sociaal politieke tussenkomst: in de keuze die gemaakt wordt ligt ook een opvatting besloten over de relatie tussen individuele en maatschappelijke verantwoordelijkheid.²⁰

Naargelang de opvatting over de relatie tussen individuele en maatschappelijke verantwoordelijkheid verandert, verandert ook de context waarbinnen 'diagnoses' gesteld kunnen worden. In de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand verschoof de aanleiding voor een interventie van 'delinquentie en predelinquentie' (1912), over 'kind in gevaar' (1965) naar 'problematische opvoedingssituatie' (1985) en 'vraaggestuurde hulp' (actueel). Deze verschuiving betreft de *verantwoording* van de tussenkomst en niet de *grondslag* ervan: deze blijft de externe duiding van een opvoedingssituatie als afwijkend van het 'standaard' opvoedingsmodel, en een appreciatie van de ernst van deze afwijking dermate dat een externe tussenkomst aangewezen is. De omschrijving van de jeugdbijstand als een 'bijzondere' jeugdbijstand, gericht op een beter maatschappelijk functioneren, zodat minder corrigerend moet opgetreden worden, maakt dat 'gedwongen' optreden, ofschoon onwenselijk, toch aanvaardbaar blijft indien de opvoeding te zeer afwijkt van de 'standaardopvoeding'. Het is aan het Comité Bijzondere Jeugdzorg om te oordelen of deze afwijking voldoende 'problematisch' is om, ingeval de vrijwillige hulpverlening op onvoldoende medewerking stoot, de bemiddelingscommissie inzake bijzondere jeugdbijstand in te schakelen. De participatie van ouders en minderjarigen blijft in deze benadering een overwegend methodisch principe, gericht op de activering van én de ouders én nu ook de minderjarige zelf om mee te werken aan een door de hulpverlening gestuurd veranderingsproces.²¹

5. DE RECHTEN VAN KINDEREN OP EEN GEZIN

Het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind legt aan de overheden een aantal verplichtingen op, ondermeer de eerbiediging van het principe dat beide ouders gezamenlijk de eerste verantwoordelijken zijn voor de opvoeding van hun kinderen, en de Staat hen bij deze taak dient te ondersteunen (art. 18). Het 'recht op een gezin', zoals erkend met de goedkeuring van het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het

Kind, formuleert aldus belangrijke beleidsdoelstellingen, zowel voor het sociaal beleid algemeen, als concreet voor de instituties, zoals de jeugdbescherming en bijzondere jeugdbijstand, die aangesproken worden voor de uitvoering van dit sociaal beleid. Het Verdrag erkent zowel de zogenaamde zelfbeschikkingsrechten van kinderen - waarbij de autonomie en competenties van kinderen centraal staan - als de rechten van kinderen op bescherming en hulp en bijstand. Tussen deze beide soorten rechten bestaat een spanning waarmee zorgzaam moet worden omgegaan²², en die in het Verdrag - in aansluiting met de hoofdstromen in de Westerse pedagogiek - opgeheven wordt in de notie 'ouderlijke verantwoordelijkheid'. Het recht van het kind op opvoeding wordt aldus verbonden met het recht van de ouders om hun kinderen zelf en naar eigen inzichten op te voeden.²³ Een vaststelling is dat de opvoedingsopvattingen van ouders in de discussie vaak in tegenstelling ervaren en/of geplaatst worden met de maatschappelijke verwachtingen ten aanzien van de opvoeding. Gezien in een ruimere historische en maatschappelijke context is de vaststelling van een mogelijke tegenstelling op zich minder belangrijk, dan wel de macht om een bepaalde overtuiging in het debat als meer valabel dan andere overtuigingen naar voor te schuiven. Zowel de 'kinderrechtenbeweging' als de kritieken erop worden in belangrijke mate gedragen door elites, die voor hun positie in het debat beroep doen op 'deskundige inzichten' inzake opvoeding.²⁴ Deze sociaal wetenschappelijke kennisconstructie gebeurt overwegend met uitsluiting van de opvoedingsopvattingen van de ouders.²⁵ Vanuit de aanname dat de sociale wetenschappen in staat zijn om objectief de 'behoeften' van kinderen vast te stellen overheen de bestaande diversiteit in leefsituaties van ouders en kinderen, wordt de ouderlijke impact en verantwoordelijkheid van de ouders tot 'bijna mythische proporties'²⁶ verheven, tegelijk met het geloof dat de wetenschappelijke kennis als fundament voor de opvoeding onwankelbaar is. Hierbij wordt uitgegaan van hoe kinderen 'over het algemeen' (d.w.z. 'gemiddeld') opgevoed worden in 'doorsnee' (d.w.z. 'gemiddelde') situaties, zonder verband te leggen met de levenscontext en mogelijkheden van concrete gezinnen en kinderen, zonder rekening te houden met de mogelijkheid dat in een concrete situatie de 'gemiddelde' opvoeding mogelijk niet aangewezen zou kunnen zijn, en zonder de vraag te stellen of deze 'gemiddelde' opvoeding een voor ouders haalbare kaart is. Het opvoedingsdebat wordt aldus gevoerd rond een beeld van kinderen dat, naargelang veranderende economische, politieke en maatschappelijke omstandigheden, anders geconstrueerd wordt. In dit licht is de vaststelling te begrijpen dat het streven naar erkenning van de rechten van kinderen als competente en autonome individuen inzonderheid vanuit arme gezinnen als bedreigend ervaren wordt, terwijl hoger geschoolde gezinnen dit kindbeeld en het beeld van een onderhandelingshuishouden als vertrouwd en aansluitend bij de 'eigen' opvoedingsopvattingen erkennen.

6. OUDERS ZIJN VERANTWOORDELIJK VOOR DE OPVOEDING VAN HUN KINDEREN

Met de 'integrale jeugdhulpverlening' wordt het 'Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind' als 'hoeksteen van de jeugdzorg' gezien. Diverse lezingen van het I.V.R.K. zijn mogelijk. In een 'algemene' lezing wordt het individueel 'recht' van het kind op 'goede ouders' centraal gesteld en wordt de vraag naar de relatie met de maatschappelijke condities waarin de opvoeding gebeurt buiten de discussie gehouden. Een gecontextualiseerde lezing van het verdrag relateert de verdragsbepalingen aan de analyse van de betekenis van elk opvoedingsgedrag, gegeven de verscheidenheid in maatschappelijke posities en hiermee verbonden opvoedingssituaties. Op grond van

deze analyse wordt een sociaal politieke lezing van het verdrag vooropgesteld, waarbij de vraag gesteld wordt naar de verplichtingen die de staten op zich nemen teneinde de ouders te ondersteunen in de opvoeding van hun kinderen. In het verlengde hiervan wordt de vraag gesteld naar hoe, via een sociaal beleid gericht op de ondersteuning van ouders en kinderen, de opvoedingsverantwoordelijkheid met de ouders gedeeld kan worden.

Het actueel vast te stellen samengaan van een 'emancipatorische benadering' met beroep op het I.V.R.K. als 'hoeksteen van de jeugdzorg' en een sanctionerende benadering ten aanzien van ouders wijst op een overwegend 'algemene', gedecontextualiseerde lezing van het IVRK en van emancipatie. In deze lezing wordt de kloof versterkt tussen ouders die de 'rechten van het kind' ter harte nemen, tot en met in het zoeken naar eventuele opvoedingsondersteuning, en ouders die dit niet doen en hierop gedisciplineerd moeten worden, desnoods via sanctionerende interventies²⁷: de relatie tussen individuele en collectieve verantwoordelijkheid inzake de opvoeding wordt (opnieuw) gelezen in termen van publieke controle over de wijze waarop ouders hun opvoedingsverantwoordelijkheid opnemen. Het 'Voorontwerp van wet tot wijziging van de wetgeving betreffende de jeugdbescherming en het ten laste nemen van minderjarigen die een als misdrijf omschreven feit hebben gepleegd' (2004) voorziet ouderstages voor ouders die onverschillig zijn t.a.v. hun kinderen die delinquente feiten plegen. Daarenboven kan de weigering om deze ouderstage te volgen worden bestraft met een gevangenisstraf van een tot zeven dagen en/of met een geldboete van een tot vijftientwintig euro. Ook op gemeenschapsniveau en op lokaal niveau vinden we een gelijkkluidende redenering terug in de denkpijles om ouders van spijbelende leerlingen te bestraffen en aldus een grotere effectiviteit van de leerplichtwet te realiseren. Met deze beweging tot sanctionering van de ouders wordt de terughoudendheid tot directe gezinsinterventie, besloten in het subsidiariteitsbeginsel, ondergeschikt gemaakt aan de nodig geachte proactiviteit inzake de preventie en curatie van afwijkend gedrag, a fortiori wetsovertredend gedrag. *Ouderlijke verantwoordelijkheid* wordt op deze manier gelijk gesteld met *ouderlijk gedrag*, en gedrag met het de inzet van *competentie*. Wanneer deze competentie - bijvoorbeeld om hulp te zoeken - niet aanwezig is, is corrigerende tussenkomst nodig: de ouderstage. Wanneer de ouders weigeren de nodige competentie te verwerven en/of hun competentie niet of onvoldoende inzetten voor een goede opvoeding van hun kinderen, is sanctionering aangewezen.

7. DE SOCIAAL POLITIEKE BETEKENIS VAN DE JEUGDZORG

De nadruk op het 'bijzondere' van de bijzondere jeugdzorg wordt ingegeven door de gedachte dat welzijnswerk enkel een tijdelijke ondersteuning kan bieden en niet 'verafhankeljkend' mag werken. Deze overweging is terecht wanneer het welzijnswerk enkel begrepen wordt op het niveau van de relatie tussen hulpverlener en cliënt. Sociaal politiek gezien betekent deze stellingname echter dat de grondslag voor het welzijnswerk niet prioritair ligt in de realisatie van gelijke mogelijkheden op een menswaardig bestaan, doch in de *instrumentele inzet* voor het maatschappelijk functioneren; de 'rechten van het kind' worden gelezen als de 'normopvoeding' die ten aanzien van kinderen verzekerd moet worden en waarop de ouders als 'eerste verantwoordelijken' inzake de opvoeding aangesproken moeten worden. Deze lezing vinden we actueel zowel terug in de voorstellen tot invoering van een 'ouderschapsbelofte', als in de voorstellen tot 'sanctionering' van ouders die nalatig zijn wat betreft het nakomen van

de leerplicht in hoofde van hun kinderen, als in het 'voorontwerp Onkelinx' tot introductie van ouderstages voor ouders die onvoldoende betrokkenheid laten blijken op het wetsovertredend gedrag dat door hun kinderen gepleegd wordt.

Men zou kunnen verwachten dat deze voorstellen tot centraal stellen van de 'ouderlijke verantwoordelijkheid' in de praktijk van de jeugdzorg als 'vreemd' worden ervaren. Ze staan immers haaks op een streven naar samenwerking en dialoog met ouders, waarbij het aanspreken van ouders op 'verantwoordelijkheid' niet gezien wordt als een 'maatschappelijke eis' waarmee ouders geconfronteerd moeten worden, maar een zaak van *intermenselijke betrokkenheid*, waarin ook de jeugdzorg zelf een verantwoordelijkheid heeft.²⁸ Wanneer begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw de toenmalige Minister van Justitie, Jean Gol, in zijn voorontwerp tot herziening van de jeugdbeschermingswet van 1965 correctionele straffen voorzag voor ouders die de hen opgelegde maatregel van opvoedingsbijstand niet zouden naleven, werd het repressieve karakter van deze beleidslijn nog zwaar bekritiseerd.²⁹ Dit protest vond plaats in de sociaal politieke context van een goed uitgebouwde verzorgingsstaat. Deze context is inmiddels veranderd: de verzorgingsstaat werd een 'activerende verzorgingsstaat' en vervolgens een 'actieve welvaartsstaat'. In het concept van de actieve welvaartsstaat wordt (opnieuw) benadrukt dat de basis voor het welzijn een economische basis is, waartoe eenieder moet bijdragen. Kernbegrippen zijn: (arbeids)participatie, verantwoord burgerschap en de ontwikkeling van een pro-actief beleid - begrepen als een preventief beleid. Deze elementen zijn in onderlinge samenhang te begrijpen: de ontwikkeling van een preventief beleid sluit een appel in op een besef van individuele verantwoordelijkheid voor het eigen en andermans welzijn. In het welzijnswerk komt dit tot uiting in een toenemende aandacht voor de preventie van (jeugd)criminaliteit, voor veiligheid in stedelijke buurten, voor vormen van (lokaal) jeugdwerk en van opvoedingsondersteuning, tot en met de sanctionering van de ouderlijke verantwoordelijkheid. Deze beweging naar een actieve welvaartsstaat is een internationale ontwikkeling die verwijst naar nieuwe vormen van bestuurlijkheid: in een 'glokale' samenleving, waarin de politieke overheid zijn rechtstreekse sturingsmacht verliest, zijn nieuwe vormen van sturing nodig. De nadruk komt daarbij zeer sterk te liggen op de eigen verantwoordelijkheid, op zelfsturing en de competentie in het omgaan met eigen vragen en behoeften. Legalisme, of de nadruk op individuele rechten is daarbij een kenmerkend element³⁰, alsook de maatschappelijke sanctionering van mensen die geen goede "managers van hun eigen behoeften"³¹ zijn.

8. BESLUIT

De introductie van ouderstages in het voorontwerp Onkelinx, en ruimer - het scherper stellen van de 'ouderlijke verantwoordelijkheid', alsook de op het eerste gezicht vreemde samenhang tussen een emancipatorische en sanctionerende benadering, ligt in de logica van de jeugdbescherming als een interventieapparaat dat de aansluiting moet verzekeren bij dominante maatschappelijke ontwikkelingen. De jeugdzorg is niet enkel toeschouwer bij deze ontwikkelingen; door de wijze waarop zij het debat voert geeft ze er ook actief mee vorm aan. In de mate dat het debat gevoerd wordt als een overwegend methodisch debat, en een debat tussen sectoren, is het risico op een verdergaande, overwegend instrumentele inzet groot, ten nadele van een historisch en sociaal politiek begrijpen van de jeugdzorg als een thematisering van de relatie tussen kinderen, ouders en de overheid. Om recht te doen én aan kinderen én aan ouders is een

sociaal politieke lezing van het IVRK een voorwaarde: het gaat om verplichtingen opgelegd aan de Staten. Deze verplichting kan niet herleid worden tot de controle van de staat over de ouderlijke opvoeding; de verplichting in artikel 5 van het IVRK tot "eerbiedigen van de verantwoordelijkheden, rechten en plichten van de ouders" impliceert immers het respect voor ouders bij de uitbouw van een sociaal beleid, en respect voor de opvoeding die ze hun kinderen willen geven.³² Dit respect voor ouders impliceert een sociaal beleid getoetst aan een besef van menselijke waardigheid, zowel in relatie tot ouders als in relatie tot kinderen en ouders, en het hierin besloten engagement tot een met ouders gedeelde opvoedingsverantwoordelijkheid. De actuele nadruk op een 'gesanctioneerde ouderlijke verantwoordelijkheid' verwijst naar een opvatting over een scherpe verdeling van verantwoordelijkheden: de opvoeding behoort de ouders; de controle over de opvoeding behoort de staat. Deze opvatting houdt een proces van 'schuldverschuiving' in voor de aanpak van sociale problemen van een maatschappelijk niveau naar een individueel niveau. Maatschappelijke solidariteit wordt in deze ontwikkeling in toenemende mate een zaak van ethiek, persoonlijke verantwoordelijkheid en interpersoonlijke netwerken, en steeds minder een zaak van collectieve arrangementen en voorzieningen. Dit soort solidariteit is wankel: ze gaat vaak niet verder dan de groep 'gevestigden' en kent steeds minder de 'buitenstaanders'.³³ Een gesanctioneerd onderscheid tussen 'competente' en 'niet competente' ouders kan deze maatschappelijke breuklijn enkel versterken.

NOTEN

* Beide verbonden aan de vakgroep Sociale Agogiek van de Universiteit Gent.

1 VAN CROMBRUGGE, H. (1999). De gezinspedagogische betekenis van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. In M. BOUVERNE-DE BIE et al. *Het gezin en de rechten van het kind* (pp. 13-58). Leuven: Acco.

2 Zie vb. WILLEMS, J. (2000). Het belang van het kind, de rechten van het kind, hechting en verwerking: vier katalysatoren in de humanitaire ontwikkeling naar preventieve opvoedingsfacilitering en uitbanning van transisme In: M. BOUVERNE- DE BIE & R. ROOSE (red.). *Opvoedingsondersteuning en Jeugdzorg* (pp. 5 - 41). Gent: Academia Press.

3 DUPONT, L. & VANDER AUWERA, C. (1988). *Het nieuwe jeugdrecht in de Vlaamse gemeenschap. Teksten met inleidende commentaar* (pp. 38). Leuven: Acco.

4 KRUTHOF, B. (1980). De deugdzame natie. Het burgerlijk beschavingsoffensief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen tussen 1784 en 1860, *Symposion*, 2,1,22-37.

5 VAN NIJNATTEN, C. (1986). *Moeder justitia en haar kinderen de ontwikkeling van het psycho-juridisch complex in de kindbescherming*. Lisse: Zwets en Zeitlinger

6 Vandemeulebroecke, L., VAN CROMBRUGGE, H. & Gerris, J. (red.). (1999). *Gezinspedagogiek. Deel I: actuele thema's in onderzoek en praktijk*. Leuven: Garant.

7 LASCH, C. (1977). *Haven in a heartless world. The family besieged*. New York: Basic Books.

8 VERHELLEN, E. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht* (pp. 144). Gent: Mys en Breesch: uitgevers.

9 DE REGT, A. (1999). Een nieuw beschavingsoffensief? In S. Timmer et al. (red.). *100 jaar maatschappelijk werk: kan je leren* (pp. 25 - 28). Assen: Van Gorcum.

10 Koning Boudewijnstichting (1994). *Algemeen Verslag over de Armoede*. Brussel: KBS.

11 DELENS-RAVIER, I. (2001). *Le placement des familles. Recherche qualitative sur le point de vue d'enfants placés*. Liège-Paris: Editions Jeunesse et Droit.

12 VERHELLEN, E. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht* (pp. 178 - 208). Gent: Mys en Breesch, uitgevers.

13 WALGRAVE, I. (1978). *Uitgeleide aan de jeugdbescherming*. Leuven: Acco.

14 VANDENBROECK, M. (2003). Impliciete kindbeelden: beelden van kindjes. *TJK*, 4, 4-11.

- 15 DUMON, W. (1987). Gezinspolitiek in België, in : Lesthaeghe, R., Dumon, W. (red). *Generaties en gezinnen. Hun reil en zeilen sedert de jaren zestig. (257-275)*, Leuven : Acco.
- 16 VERHELLEN, E. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht* (pp. 163). Gent: Mys en Breesch, uitgevers.
- 17 DUPONT, L. & Vander Auwera, C. (1988). *Het nieuwe jeugdrecht in de Vlaamse gemeenschap. Teksten met inleidende commentaar* (pp. 39). Leuven: Acco
- 18 SERRIEN, L. & SPRANGERS, A. (2001). De toegangspoort. Sleutel(gat) tot een vraaggestuurde hulp? *Alert*, 6, 60-74.
- 19 SERRIEN, L. & SPRANGERS, A. (2001). De toegangspoort. Sleutel(gat) tot een vraaggestuurde hulp? *Alert*, 6, 67.
- 20 BOUVERNE-DE BIE, M. (1999). Vrijwillige hulpverlening in onze activerende verzorgingsstaat. *Alert*, 25, 6, 16-30.
- 21 BOUVERNE-DE BIE, M. & ROOSE, R. (2003). Participatief werken in de jeugdhulpverlening. *Agora*, 5, 18-30.
- 22 MORTIER, F. (2002). We zijn allemaal kinderen : bruggen tussen rechten voor kinderen en rechten voor volwassenen, *TJK*, 3, extra editie, 10-17.
- 23 VAN CROMBRUGGE, H. (1999). De gezinspedagogische betekenis van het Verdrag inzake de Rechten van het Kind. In M. Bouverne-De Bie et al. *Het gezin en de rechten van het kind* (pp. 13-58). Leuven: Acco.
- 24 DE WINTER, M. (1986). De veranderende relatie tussen ouders en deskundigen. In P. Engelen et al. (red.). *Ouderschap in verandering* (pp. 215-227). Lisse: Zwets en Zeitlinger.
- 25 VANDENBROECK, M. (2004). In verzekerde bewaring. Honderd vijftig jaar kinderen, ouders en kinderopvang. Utrecht : SWP.
- 26 VANDENBROECK, M. (2003). Impliciete kindbeelden: beelden van kindjes. *TJK*, 4, 4-11.
- 27 ROOSE, R. (2004). Decreten integrale jeugdhulp: over voortgang en vooruitgang, *TJK*, 3, 144-146.
- 28 VAN GARSSE, L. & PETERS, T. (2002). Bemiddeling en herstel: finaliteit en/of alternatief. In M. Bouverne - De Bie et al. (red.). *Handboek Forensisch Welzijnswerk* (pp. 505 - 543). Gent: Academia Press.
- 29 Voor een overzicht, zie Verhellen, E. (1996). *Jeugdbeschermingsrecht* (pp. 416-419). Gent: Mys en Breesch, uitgevers.
- 30 ROSE, N. (1996). The death of the social? Re-figuring the territory of government, *Economy and Society*, 3, 327 - 356.
- 31 MASSCHELEIN, J. & SIMONS, M. (2003). De strategie van het inclusieve onderwijsdispositief. Inclusief onderwijs voor exclusieve leerlingen? In R. Devos & Vanmarcke, L. (red.). *Uitsluiting- insluiting: kanttekening bij een beeld van sociale integratie* (pp. 89 - 112). Leuven: Acco.
- 32 VANDENBROECK, M. (1999). *De blik van de Yeti. Over het opvoeden van jonge kinderen tot zelfbewustzijn en verbondenheid*. Utrecht: SWP.
- 33 ELIAS, N. & Scotson, J. (1976). *De gevestigden en de buitenstaanders. Een studie van de spanningen en machtsverhoudingen tussen twee arbeidersbuurten*. Utrecht/Antwerpen: Het Spectrum; Doom, R. (2001). Armoede. Een essay van de open deur. In B. Mazijn (red.). *Duurzame ontwikkeling meervoudig bekeken* (pp. 75-104). Gent: Academia Press.